МОТИВАЦИЯТА ЗА ЧЕТЕНЕ – ФАКТОР ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ЧИТАТЕЛСКА КУЛТУРА В НАЧАЛЕН ЕТАП

Анна Олегова Стоянова

СУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Бургас

READING MOTIVATION AS A FACTOR FOR DEVELOPING READING CULTURE IN PRIMARY EDUCATION

Anna Olegova Stoyanova

St. Cyril and St. Methodius Secondary School, city of Burgas

***Abstract**: This article examines reading motivation as a key factor in the formation of reading culture and the development of reading literacy in the primary school stage. It analyzes the psychological and pedagogical dimensions of motivation, the influence of the family and school environment, as well as contemporary strategies for fostering interest in reading. The focus is placed on building intrinsic motivation based on positive emotions, meaningful engagement, and personal reading experience, rather than solely on extrinsic incentives. The teacher's role as a mediator between the child and the book is emphasized, along with the importance of implementing innovative approaches in educational practice that turn reading into an engaging and enjoyable experience.*

***Keywords**: reading motivation; reading literacy; primary education; reading culture; strategies*

Въведение

В съвременното общество четенето е не просто умение, а основна компетентност, чрез която се изграждат всички останали области на знание. То развива мисленето, въображението и емоционалната интелигентност на ученика, подпомага самопознанието и социалната му адаптация. Въпреки това в последните години се наблюдава тревожна тенденция към намаляване на интереса към книгите и четенето при подрастващите.

Изследванията показват, че мотивацията за четене в начална училищна възраст има решаващо значение за формирането на трайни читателски навици и положителна нагласа към знанието. Според редица автори, именно в този период се полагат основите на вътрешната мотивация, която се определя от личния смисъл, радостта и удовлетворението от процеса на четене, а не само от външни стимули като оценки и награди.

Според Г. М. Первова формирането на интерес към четенето е сред основните задачи в началния етап на основната образователна степен. Мотивираното четене е задължителната основа за изучаване на литературните произведения. Човек се оформя като читател (или не се оформя) през първите десет години от живота си, т.е. ролята на учителя е основна в този процес. Учителят е личността, която съпровожда и помага на малкия ученик да премине от етапа на външна мотивация за учене към етапа на вътрешно, нравствено-волево регулиране на процеса [1].

Целта на настоящата статия е да се направи теоретичен преглед на същността на мотивацията за четене, на факторите, които я определят, и на стратегиите за нейното стимулиране в началния етап на образованието.

Мотивацията като психологическа и педагогическа категория

Мотивацията представлява вътрешна психична сила, която насочва, поддържа и регулира поведението на човека и придава смисъл на неговата дейност. В контекста на образованието тя е факторът, който активира и поддържа учебната активност, като превръща ученето в значим процес за личността.

Мотивацията за учебна дейност се изгражда като система от вътрешни подбуди, чрез които ученикът усвоява знания и умения, развива навици и поема отговорност за своите учебни постижения. Тези подбуди са тясно свързани с желанието за успех, стремежа към самоусъвършенстване и личностно развитие. Д. Узунова я определя като „динамичен процес“, в който се преплитат познавателни, емоционални и волеви компоненти – именно това обяснява защо мотивацията влияе едновременно върху интереса, усилието и постоянството на ученика.

Обичайно се прави разграничение между външни мотиви (насърчения, награди, социално одобрение) и вътрешни мотиви (интерес, удоволствие от дейността, потребност от компетентност и успех). Ученик, който учи предимно заради външни стимули, изпитва временна активност; когато обаче ученето се превърне във вътрешно значима ценност и потребност, тогава говорим за устойчива мотивация за учене.

Л. Десев подчертава, че усвояването на знанието включва превръщането му във вътрешен стимул, във вътрешна опора за поведение и развитие. Разглежда мотивацията за учебна дейност като система от мотиви за учене или вътрешни подбуди, главно осъзнати, по силата на които ученикът усвоява знания и умения, формира навици и привички, изпълнява учебните си задължения и учебни дейности, насочени към развитие, усъвършенстване и самоусъвършенстване на способностите и личността му [2]. Процесът на усвояване е в основата на тази вътрешна мотивираност: знанието става значимо тогава, когато външната информация се трансформира в личен опит. Тоест мотивацията не е само импулс, а психологичен механизъм, чрез който ученето „се вгражда“ в ценностната система на ученика и определя отношението му към света.

В началното образование именно тази вътрешна мотивация е решаваща, защото формира трайно положително отношение към ученето и четенето. Според Миланов детето трябва да изпита радостта от четенето като откриване на нови светов, а не да възприема книгата като задължение.[3]

„Преподаването“ на мотивация за четене: роля на началния учител

От педагогическа гледна точка мотивацията за четене може да бъде разглеждана и като резултат от възпитателното взаимодействие между учител, ученик и среда. Ролята на учителя е да създава подкрепяща атмосфера, която насърчава любопитството, активността и личния избор.

Четенето като ценност и ключова компетентност в началното образование

Четенето е основен инструмент за развитие на мисловните процеси и личността като цяло. То се разглежда като част от базовите компетентности, определени в европейската рамка за учене през целия живот.

Четенето представлява един от най-ефективните и естествени начини за обогатяване на речника и развитието на комуникативните умения при децата. Учениците, които редовно четат, овладяват по-богат словесен запас, което им позволява по-добре да разбират околния свят и да изразяват собствените си мисли и емоции. Способността да се комуникира адекватно и ясно е тясно свързана с натрупания речников запас, а четенето именно развива тази компетентност.

Децата се учат да общуват чрез наблюдение и подражание. В процеса на четене те несъзнателно усвояват модели на речево поведение, обръщения, интонации и начини за изразяване на емоции, които впоследствие прилагат в реални житейски ситуации. Така книгата се превръща не само в източник на знание, но и в своеобразна „школа по общуване“.

Освен практическите ползи – като обогатяване на речника и граматическата култура – четенето има дълбоки емоционални и социални измерения. Децата, които умеят да изразяват чувствата си чрез думи, по-рядко прибягват до импулсивни или агресивни реакции при стрес и напрежение. Сюжетите в книгите често провокират размисъл и разговори между детето и възрастните по теми, свързани с приятелство, справедливост и отношения между хората. Тази споделеност е изключително ценна, защото предпазва децата от изолация и подпомага тяхното емоционално израстване.

В българската образователна система четивната грамотност е сред водещите цели на обучението по български език и литература. Тя предполага не само техническото умение да се чете, но и разбиране, интерпретация и емоционално преживяване на текста.

Алексова подчертава, че читателската компетентност е интегративна – тя включва когнитивни, емоционални и социални умения.[4]Детето трябва да може не само да възпроизвежда съдържанието, но и да осмисля, оценява и съотнася прочетеното със своя личен опит.

Книгите отварят врата към въображението – те пренасят малките читатели в нови светове и ги срещат с герои, с които се идентифицират. По този начин се разширява техният мироглед и се развива любознателността. Подходящо подбраната литература може да предложи на детето положителни ролеви модели, да го насочи към усвояване на морални ценности, да засили чувството му за емпатия и да изгради ясна представа за доброто и злото.

Четенето играе съществена роля и във формирането на нравствените представи и личностната идентичност. Чрез историите, в които героите преодоляват трудности, защитават своите убеждения или постигат мечтите си, децата често откриват посоката към собствените си интереси и бъдещо призвание.

Учителят в началния етап е медиатор между текста и детето – чрез неговите методи и отношение се изгражда интересът към книгата. Затова се налага прилагането на разнообразни и креативни стратегии, които да превърнат четенето в преживяване.

Особено важно е този процес да започне още в ранна възраст – дори когато детето все още не може да чете самостоятелно. Слушането на възрастен, който чете на глас, изгражда основите на емоционалната връзка с книгата, обогатява езиковата култура и стимулира въображението.

Теоретични модели и стратегии за стимулиране на интереса към четенето

Според модела на Джон Гътри мотивацията за четене зависи от три основни фактора – самоизбор, смисъл и успех. Когато детето има възможност да избира какво да чете, разбира значението на прочетеното и изпитва удовлетворение от постигнатия напредък, неговият интерес расте устойчиво.[5]

Други автори като Дей и Бамфорд подчертават значението на емоционалния климат и учителския пример – когато възрастните споделят своята любов към книгите, децата се идентифицират с тях. Това насърчава увереността и създава положителни преживявания при четене.[6]

Съвременните стратегии за стимулиране на интереса включват:

- Игрови подходи – „читателски спринтове“, „Нещотърсачи“, „Бинго четене“, „Четене с фенерче“, „цветни визьори“;
- Проектно-базирано учене – изработване на книжки, постери, дигитални представяния на любими герои;
- Интеграция с изкуства – рисуване на илюстрации, музика и драматизация като средство за осмисляне на текста;
- Използване на технологии – интерактивни платформи и аудио-книги, които съчетават визуалното и слуховото възприятие.

Важен компонент е и индивидуализацията на подхода – разпознаване на личните интереси и темпо на детето. Учителят следва да насърчава самостоятелния избор на книги, като създава позитивна и безопасна среда за споделяне.

Заключение

Традиционните подходи често се оказват недостатъчни, защото вниманието на децата е насочено към по-леснодостъпни и бързи източници на информация и забавление. Именно затова ролята на учителя е не просто да предаде знания, а да бъде творец, който умее да провокира любопитството и да събуди вътрешната мотивация на учениците.

Нужни са нови методи, които да представят книгата като източник на радост, приключение и лично откритие. Традиционните подходи – четене на глас, преразказ, задължителни списъци – не са достатъчни в конкуренцията на дигиталните технологии.

Учителят е този, който може да се превърне в медиатор между ученика и текста, като използва креативни стратегии, игрови елементи и подходяща среда. Така четенето се превръща от рутинна задача в емоционално и социално преживяване.

Креативният подход в стимулирането към четене включва използване на разнообразни методи – интегриране на съвременни технологии, въвеждане на игрови

елементи, работа по проекти, дискусии, творчески задачи и драматизации. Чрез тях четенето се представя не като задължение, а като пътешествие, в което всяко дете може да открие нещо близко до своите интереси и личен свят.

Изключително важно е учителят да осъзнае, че мотивацията за четене е ключът към постигането на дълготрайни резултати в обучението. В условията на конкуренция между книгата и дигиталните медии, той трябва да намери начини да покаже на учениците смисъла и удоволствието от четенето- като средство за личностно развитие, за изграждане на критическо мислене и за емоционално обогатяване. Повишаването на мотивацията за четене е не просто педагогическа задача, а стратегическа необходимост, защото от него зависи формирането на активни, мислещи и самостоятелни личности.

Мотивацията за четене в начална училищна възраст е комплексно явление, което съчетава когнитивни, емоционални и социални фактори. Теоретичният анализ показва, че най-устойчивите резултати се постигат, когато четенето се възприема като личен смисъл и източник на радост, а не като задължение.

Ролята на учителя е ключова – чрез вдъхновение, личен пример и създаване на творческа среда той може да превърне всеки ученик в откривател на света на книгите. Необходим е синтез между класическите педагогически принципи и иновативните практики, който да отговаря на нуждите на съвременното дете. Така четенето се утвърждава като ценност, а училището – като пространство на вдъхновение и духовно израстване.

Литература

[1] Първова, Г. М. Формирование и развитие мотивации чтения. Начальная школа, № 4, 2009, с. 37–42

[2] Десев, Л. Речник по психология. София: Наука и изкуство, 1999, с. 293,620

[3] Миланов, П. Педагогически аспекти на четивната грамотност. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018

[4] Алексова, А. Развитие на читателската компетентност в началното училище. София: Просвета, 2017

[5] Guthrie, J. T. Motivating Reading Comprehension: Concept-Oriented Reading Instruction. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2004, p.6

[6] Day, R. & Bamford, J. Top Ten Principles for Teaching Extensive Reading. Reading in a Foreign Language, 14(2), 2002, p.136-141

За контакт с автора:

Анна Стоянова

e-mail: ani88olegova@gmail.com